

LUKEMISEN JA KIRJOITTAMISEN SUJUVUUDEN VAIKEUDET

Lukemisen hitaus lukivaikkeuden piirteenä

Sujuva lukeminen on tarkkaa, nopeaa ja ääneen luettaessa ilmeikästä. Kun lukeminen on sujuvaa, se ei vaadi lukijalta ponnistelua. Sujuva lukeminen rakentuu dekodauksen eli sanojen oikein lukemisen perustalle. Suomen kielessä tämä oikein lukemisen taito opitaan kieleemme säännönmukaisen kirjoitusjärjestelmän ansiosta yleensä jo ensimmäisen kouluvuoden aikana. Lukutaidon kehittyessä kirjain kirjaimelta etenevästä lukutavasta siirrytään yhä suurempien yksiköiden kuten tavujen ja sanapäätteiden tunnistamiseen ja lopulta kokonaisten sanahahmojen tunnistamiseen yleisissä, lyhyissä sanoissa. Kieleemme pitkiä, eri tavoin taipuvia sanoja ei ole kuitenkaan helppoa oppia lukemaan nopeasti sanahahmoja tunnistamalla. Keskeinen lukivaikkeuden piirre kielessä onkin lukemisen hitaus. Toisinaan oppilas, jolla on lukivaikeus, pyrkii kompensoimaan hitauttaan arvaamalla, mikä näkyy erityisesti sanojen loppuissa esiintyvänä virheinä.

Lukusujuvuuden merkitys

Miksi lukusujuvuus sitten on tärkeää? Pääsee hitaasti kiiruhtaenkin perille.

Lukemisen hitaus ei haittaa, jos lukija ymmärtää lukemansa eikä itse kärsi hitaudestaan. Hitaus vaikuttaa kuitenkin siihen, että lukemista edellyttäviin tehtäviin kuluu moninkertaisesti aikaa. Esimerkiksi yläkoulussa suomalaisten heikkojen lukijoiden lukemissujuvuus vastaa 2. – 3.-luokkalaisen keskimääräistä tasoa, mikä on valtava ero omaan ikäryhmään. Hidas lukutaito voi heikentää itsetuntoa ja syödä motivaatiota lukemista kohtaan. Näyttää siltä, että hitaus näkyy vielä aikuisenakin vastenmielisyytenä lukemista kohtaan.

Ehkä vielä tärkeämpi syy tukea lukusujuvuutta on kuitenkin se, että se on yhteydessä luetun ymmärtämiseen. Yleisesti ajatellaan, että jos tekniseen lukemiseen joutuu ponnistelemaan runsaasti saadakseen sanoista selvää, niin kognitiivista kapasiteettia luetun ymmärtämiseen jää vähän – erityisesti, jos lukijan työmuisti on rajoittunut. Lisäksi lukusujuvuuden kasvaessa lukuharastuneisuus ja luetun tekstin määrä yleensä kasvavat, mikä puolestaan kehittää sanavarastoa ja lukemisen strategioita, jotka molemmat ovat keskeisiä luetun ymmärtämisen kannalta. Näiden väylien kautta lukusujuvuus vaikuttaa siis kaikkeen lukemalla oppimiseen.

Lukusujuvuuden kehittyminen ja siihen vaikuttavat tekijät

Vaikka pitkiä seurantoja lukusujuvuuden kehitymisestä ei kielessämme juuri ole, on olemassa kuitenkin selkeitä viitteitä siitä, että sujuvuuden kehitys on alussa nopeaa ja sitten hidastuu vähitellen. Otollisin vaihe sujuvuuteen vaikuttamiseksi onkin siten heti lukutaidon varhaisvaiheen jälkeen, kun dekodoustaito on opittu. Sujuvuuden kehitys näyttää kuitenkin jatkuvan ainakin varhaisaikuisuuteen saakka, mikä on myönteistä tukitoimien suunnittelun kannalta.

Millaiset tekijät sitten vaikuttavat lukusujuvuuden kehittymiseen? Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että lukusujuvuus perustuu ensinnäkin lukutaidon automatisoitumiseen, joka saavutetaan harjoituksen myötä. Toiseksi lukusujuvuus perustuu kokemukseen ja metakognitiivisiin prosesseihin, joiden myötä lukija pystyy ennakoimaan lukemaansa eli tekemään valistuneita arvauksia tulevista sanoista lukemansa sisällön perusteella. Sujuva lukija pystyy myös siirtymään joustavasti lukemistavasta toiseen riippuen luettavasta materiaalista: tutut, helpot sanahahmot tunnistetaan lähes kokonaisina, vieraammissa sanoissa voidaan käyttää hitaampaa, dekodoustukseen perustuvaa strategiaa. Ennakointi ja joustavuus lukutavan valinnassa edellyttävät sitä, että lukusujuvuus on kehittynyt sille tasolle, että luetun ymmärtäminen on mahdollista.

Suomen kaltaisissa säännönmukaisissa kirjoitusjärjestelmissä nimeämisnopeus on paras lukusujuvuuden kehittymisen ennustaja. Jos tutujen nimikkeiden mielestä hakeminen on työlästä eivätkä kirjainten nimet tunnu automatisoituvan, lukemisen sujuvuuden kehittymistä on syytä seurata. Nimeämisvaikeuksien lisäksi lukemisen hitauden syynä ovat usein vähäinen kokemus kirjoitetusta kielestä sekä omaehtoisen harjoittelun ja motivaation puute: Taito ei pääse kehittymään ilman riittävää määrää harjoittelua.

Lukusujuvuuden ongelmien tunnistaminen

Lukusujuvuuden ongelmien tunnistamiseen on olemassa valmiita välineitä melko kattavasti erityisesti alaluokille mutta myös yläkouluikäisille (ks. kooste lukemisen ja kirjoittamisen arviointimenetelmistä). Lukusujuvuuden arviointimenetelmät ovat tyypillisesti aikarajallisia, joko ääneen lukemisen tai ryhmässä hiljaa suoritettavia tehtäviä, joiden perusteella saadaan arvio siitä, kuinka monta sanaa minuutissa luetaan oikein. Koska virheitä esiintyy tyypillisesti melko vähän, arvioinnin tulos kertoo erityisesti lukemisen nopeudesta.

Sujuvuuden kehittymistä on syytä seurata heti, kun oikein lukemisen taito on hallussa eli viimeistään ensimmäisen kouluvuoden kevtlukukauden alusta lähtien. Näin taitoa voidaan tarvittaessa tukea jo ennen kuin hitaus pääsee vaikuttamaan heikentävästi lukuintoon tai luetun ymmärtämiseen. Lukusujuvuuden kehityksen seurantaa on syytä jatkaa myös alaluokkien jälkeen, sillä osa lapsista oppii peruslukutaidon alaluokilla luokkatovereiden tapaan, mutta he jäävät jälkeen ikätovereistaan alaluokkien jälkeen, kun luettavien tekstien vaatimustaso kasvaa. Tällöin puhutaan ns. myöhään ilmenevästä lukivaikeudesta.

Normitettujen arviointimenetelmien perusteella lukemisen hitaus voidaan melko luotettavasti tunnistaa. Jos taito ei ole kehittynyt ikätason mukaisesti ja näyttää selvästi haittaavan oppijan luetun ymmärtämistä, oppijaminäkuvaa tai lukumotivaatiota, lisätuen antaminen on aiheellista.

Lukusujuvuuden tukemisen periaatteet

Yleistäen voidaan sanoa, että edelleen pätee se, että lukemaan opitaan lukemalla. Lukusujuvuuden tukemisessa voidaan erottaa kaksi peruslinjaa: yleinen lukuharjoittelu ja toistava harjoittelu. Yleisessä lukuharjoittelussa luetaan monipuolisesti erilaisia tekstejä. Sen tavoitteena on harjoitella kielellisiä taitoja kuten kasvattaa sanavarastoa ja opetella luetun ymmärtämisen strategioita lukemisen tueksi. Toistavassa harjoittelussa tekstejä, sanoja tai sananosia (esimerkiksi tavuja) luetaan toistetusti. Materiaalin tullessa tutuksi toistojen myötä lukeminen sujuvuu. Usein myös luetun ymmärtäminen paranee. Toistava lukeminen on tutkituin ja toistaiseksi tehokkain tapa tukea lukusujuvuutta.

Luettavan materiaalin valintaan on kuitenkin syytä kiinnittää erityistä huomiota, sillä harjoittelun siirtovaikutus muihin kuin harjoiteltuihin materiaaleihin ei ole välttämättä erityisen vahvaa. Harjoitellut tavut, sanat tai teksti luetaan siis nopeammin, mutta harjoittelun tulokset eivät näykään yhtä vahvasti, kun luettavaa materiaalia vaihdetaan. Luettava materiaali onkin valittava lapsen lukutaidon tason eikä ikätason mukaan. Toisaalta on tärkeää, että materiaali on kiinnostavaa lapsen kannalta, jotta motivaatio säilyisi mahdollisimman korkealla. Lisäksi, jos lapsi pääsee itse vaikuttamaan valinnoillaan luettavaan materiaaliin, se todennäköisesti kasvattaa hänen minäpystyvyyttään, mikä osaltaan tukee harrastuksen jatkumista.

Tutkimusten perusteella tiedämme, että sujuvuusharjoittelu on sitä tehokkaampaa, mitä tiiviimpää ja pitkäkestoisempaa se on. Harjoitusjaksojen tulisi olla kohtuullisen lyhyitä (jotta lapsen mielenkiinto ja keskittyminen lukemiseen säilyy), niitä tulisi olla usein (jotta lapsi saa riittävästi toistoja) ja harjoittelun tulisi jatkua pitkään (koska muutokset sujuvuudessa ovat tyypillisesti hitaita). On tärkeää, että oppija saa mallin sujuvasta lukemisesta esimerkiksi taitavamman lukijan tai äänikirjojen kautta.

Luetun ymmärtämisen pitäminen mukana sujuvuusharjoittelussa tuottaa parempia tuloksia kuin sujuvuusharjoittelu yksinään. Harjoittelun tehokkuutta lisäävät myös harjoittelun monipuolisuus ja oppijalle sopiva vaikeustaso sekä se, että oppija itse on harjoittelussa mahdollisimman aktiivinen.

Koska sujuvan lukutaidon saavuttaminen edellyttää runsaasti harjoittelua, harjoittelumotivaation herättely ja ylläpitäminen on ensiarvoisen tärkeää. Oppijan kanssa on tärkeää miettiä yhdessä harjoittelun merkitystä ja tavoitteita. Myönteinen palaute ponnistelusta ja erityisesti edistymisestä annettu palaute tukevat sisäisen motivaation syntymistä. Ulkoa ohjattu harjoittelu, oli se kuinka tehokasta tahansa, ei useinkaan riitä korvaamaan omaehtoista lukemisharrastusta lukusujuvuuden kehittämisessä, siksi lukuinnon tukeminen onkin hyvin keskeistä.

Harjoittelun vaikuttavuutta on tärkeää seurata sekä oppijan motivaation että tukitoimien suunnittelun kannalta. Jos harjoittelu ei näytä tuottavan tulosta, on sitä syytä tarpeen mukaan muokata. Sujuvuuden kehittymisen seurantaan ei sinänsä tarvita normitettuja välineitä, riittää, että luettava materiaali on kerta kerralta samaa vaikeustasoa, jolloin tehtävän vaikeusaste ei vaikuta arviointituloksiin. Jos seurannassa käytetään toistuvasti samaa materiaalia, on hyvä huomioida, että materiaalin tuttuus voi vaikuttaa suoritukseen jopa enemmän kuin tehty harjoittelu.

Mitä tiedämme kirjoittamisen sujuvuuden merkityksestä?

Kirjoittamista on lukivaikeuden piirteenä tutkittu huomattavasti vähemmän kuin lukemista. Suomen kielessä olemassa oleva tutkimus on keskittynyt lähinnä oikeinkirjoituksen kehittymiseen. Tutkimustietoa kirjoittamisen sujuvuudesta ei kielessämme toistaiseksi ole. Voimme kuitenkin olettaa, että samoin kuin lukemisessa, kirjoittamisen automatisoituminen luo pohjaa tuottavalle kirjoittamiselle ja vapauttaa resursseja teknisestä oikeinkirjoituksesta kirjoittamisen luovaan prosessiin.

Myös tutkimustieto kirjoittamisen sujuvuuden tukemisesta puuttuu. Voimme kuitenkin olettaa, että kirjoittamisen sujuvuutta tuetaan periaatteessa samoin tavoin kuin lukemisenkin sujuvuutta: toistojen ja harjoittelun myötä taito automatisoituu. Lisäksi kirjoittamisen strategiat, kuten tarkan tavuttamisen taidon hallinta, mahdollistavat taidon sujuvoitumisen.